

ХРЕСНА ДОРОГА ДО «ЗАЧАРОВАНОЇ ДЕСНИ»

На хуторі В'юнище поблизу села Сосниця, що на Чернігівщині, 12 вересня 1894 року народився Олександр Петрович Довженко.

Все, що пов'язано з генеалогією роду Довженків, найменші подробиці життя й творчості видатного радянського кінорежисера зі світовим іменем і світовою славою, віднайшло своє відображення в тисячах статей і сотнях книг, брошур, буклетів. Про режисера писали значні діячі культури чи не всіма мовами світу. Романесе, хронологічний життєпис, монографічні дослідження, збірники спогадів, статті в часописах і газетах... Про О. П. Довженка існує неосяжна література!

Здавалось би, якщо все написане реально відображає справжній стан речей, то залишається лише належно осмислювати відоме. Тим часом минула доба закамуфлювала реальність, підмінила її видимістю, деформувала до невпізнанності саму сутність явища. І проблема, мабуть, у тому, щоб розпочати дослідницьку роботу, повернувшись до приспаної трагедії Довженка, яку масовий читач чи зовсім не знає, чи знає далеко не в повному обсязі і, як правило, у викривленому вигляді.

Мета передмови — подивитися на здобутки О. П. Довженка поза стереотипами й усталеною міфологією стосовно життя й творчості Майстра. Для цього варто бодай пунктиром окреслити всю історико-психологічну ситуацію побутування національної культури в Україні за час, що минув після березня 1917 року. Лише контекстуально обсервуючи громадську діяльність і творчість О. П. Довженка, їхню генезу, ми зрозуміємо й відчуємо, який складний і тернистий шлях судила доля одному з найвидатніших митців України.

Не моє завдання шукати, хто замовчував правду. Не моє завдання викривати довженківських «ілюзіоністів». Тут була задіяна багатофакторна, багатогранна система дезінформації, в цілому притаманна комуністичній ідеології. Принцип простий: усяке явище культури має працювати на млин революції, запліднювати

Четверта, делікатної властивості легенда: любов Олександра Петровича.

П'ята грань — геній (і паралель: Шевченко — Довженко)...

Звичайно, можна було б спростувати міф пункт за пунктом і вважати, що все стало на свої місця й нарешті правда торжествуватиме. Однак така видима логіка, коли заходиться про напрочуд складні історичні процеси, в яких змушені були брати участь десятки талантів першої величини, лише заплутує й без того непросто сферу людського життя й потаємних стимулів самореалізації митця. Адже довженківська апологія побудована на тому, що не піддається спростуванню, — на його творчості — малюнках, фільмах, сценаріях, прозі, публіцистиці, листуванні тощо. Тому потрібно проникнути в саму лабораторію міфотворчості, збагнути бодай у загальних рисах технологію міфу, його межі й специфічні можливості впливу на людей.

«Господи, пошли мені сили!» — не раз звертався Олександр Петрович до Спасителя. Звичайно, не прилюдно, а зітхаючи під черговими ударами долі й звіряючи свої мислі «Щоденникові». Інтимно, таємно, сакральнo...

Сакральнo? Це надто складне питання, що потребує додаткових студій і розмислів. І не воно є об'єктом цієї статті — хоча б тому, що документи, роздуми, які тут наводитимуться, виразно засвідчують розлам особистості: в один період життя звертання «Господи, пошли мені сили!» значило тривогу, страх, благання. «Нехай оміне чаша оця», а іншим разом — майже душевне змирення, покірне сприйняття реальності, сумирне прохання послати фізичних і духовних сил, щоб витримати удари долі й гідно нести свій хрест. Потреба звернутися до міфології постала саме через те, що життя О. П. Довженка великою мірою міфологізоване самим часом, пануючою ідеологією, а ще — індивідуально-психологічним штибом світовідчування вразливої, тонкої натури художника та його видатним талантом. Сакральний сенс його звертання до Спасителя, гадаю, позбавлений моральної цілісності, не має однозначного опертя на твердиню віри. Однак показовий він іншим: підсвідомим відчуттям, що з життєвої пустки, полону, катастрофи порятувати його здатне лише Небо. І вселити дух, і зміцнити на силі, й, нарешті, обернути обличчям, діткнути душею до Вічності, з якою людина розлучена суєтою виживання. І Олександр Петрович записав: «Господи, пошли мені сили!»

Міф — це оповідь, а ще уявлення про навколишній світ від первісних часів аж до сучасності. Це ціла культура духової субстанції людства від самих витоків його усвідомленого буття. Аналізуючи життя Довженка, я звернувся до праці «Що таке міф» Єлезара Мелетинського, відомого вченого, дослідника проблем міфології. Він